

Політика і час

В. А. Потульницький (Київ)

Політична доктрина В. Липинського

З 40-х років XIX ст. до революційних подій, які відбувалися на Україні в 1917—1920 рр., в українській історичній і політичній науці майже безроздільно панував народницький напрямок. Його представники основну увагу приділяли умовам життя народних мас, їх побуту і відображали народні бунти, повстання, революції. Разом з тим вони ігнорували процес державного будівництва українського народу, що кілька разів переривався і знову поновлювався.

Державницький напрям зародився в роки першої світової війни в українській історичній і політичній науці. Вчені-державники почали досліджувати саме ті явища, котрі майже ігнорували народники, інакше тлумачили сутність історичного процесу і застосовували інші методи і критерії його оцінки. Однією з ідейних течій державницького напрямку в українській політичній науці був консерватизм.

Виникнення консерватизму в українській політології, найбільш відомими представниками якого були В. Липинський, С. Томашівський, В. Кучабський, зумовлювалося необхідністю обґрунтування політико-правових підстав існування монархічного гетьманського ладу в Україні у 1918 р. У дослідженнях цих учених містилися політологічні концепції української державності, які остаточно оформилися переважно вже під час перебування їх в еміграції.

В. Липинський, як і деякі інші українські вчені-емігранти, зокрема С. Томашівський, В. Кучабський, С. Дністрянський, В. Старосольський, С. Шелухін, О. Бочковський, С. Рудницький, досліджував цілий комплекс проблем, котрі в умовах партійної монополії на науку не могли стати об'єктом вивчення радянських історіографів. Це, насамперед, створення різноманітних теорій української державності, дослідження історичних етапів її становлення в контексті відносин України з іншими народами і країнами, сутності українського народу як окремої етнографічно-культурної одиниці, його соціальної, національної і територіальної диференціації, визначення типів ментальності українського народу і його сусідів, різних форм федерації і найбільш сприятливих для України як незалежної держави зовнішньополітичних союзів тощо.

Визначальний вплив на формування світогляду В. Липинського справили чотири теоретичні напрями тогочасної політичної і соціологічної науки: 1) ранні теорії соціального конфлікту, зокрема концепції Гегеля, Маркса, Гумпловича, Ратценгофера і Оппенгеймера; 2) західноєвропейський раціоналізм кінця XIX ст., зокрема, теорії М. Вебера про значення ірраціональних впливів у людському існуванні та концепції Ж. Сореля, особливо його критика доктрин демократії і лібералізму; 3) політологічні теорії еліти Москві, Міхельса і теорія циркуляції еліт Парето; 4) ідеї польської консервативної історичної школи.

Через відсутність багатьох джерел, зокрема листування вченого до 1917 р., залишається досі нез'ясованим питання, чи завжди В. Липинський як політик і вчений дотримувався консервативних поглядів, чи спочатку він був демократом і лише під час війни та революції став консерватором. Наприклад, український вчений і діаспори професор Л. Білас вважає, що еволюція політичних поглядів В. Липинського була дуже незначною і він завжди залишався монархістом¹.

Натомість директор Східноєвропейського дослідного інституту ім. В. Липинського професор Я. Пеленський твердить, що консерватизм Липинського сформувався на базі набутого ним політичного досвіду і його песимістичних настроїв періоду української революції (1917—1920 рр.). Більше того, він визначає навіть певний «демократичний» період у житті і творчості Липинського (1912—1917)², посиляючись, зокрема, на його «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» (1912), в якому Липинський власноручно замінює поняття «конституційна монархія» словом «державна». На думку Пеленського, вчений тоді вважав, що розвиток української нації тісно пов'язаний з розвитком політичної демократизації і здійсненням соціальних реформ.

Професор Є. Пизюр писав, що на еволюцію політичних поглядів В. Липинського вплинуло досі повною мірою не з'ясоване його перетворення з поляка в українця. На думку Пизюра, Липинський ніколи не був демократом у справжньому розумінні цього слова, бо, як свідчать його неопубліковані листи, написані вже після революції, він розумів демократію як ідеологію, що має служити людям, а не як політико-правову форму влади, самоуправління людей тощо. «Тут він ніколи не був демократом»³, — зазначає Є. Пизюр.

На наш погляд, найбільш об'єктивною оцінкою світогляду Липинського є та, що її дав Я. Пеленський, оскільки демократичний період у творчості Липинського дійсно існував. Інша справа — чи був цей період «реальним» у житті Липинського, тобто чи відповідав його внутрішнім переконанням, чи був результатом необхідного в умовах народницького оточення компромісу, певної гри в демократа, оскільки інакше в тогочасних умовах України консервативні ідеї Липинського не знайшли б підтримки і розуміння.

На користь останнього твердження свідчать три фактори: 1) походження Липинського і глибоке усвідомлення ним традицій свого класу. Липинський походив з старовинного роду мазовецької польської шляхти, одна з гілок якого на початку XVIII ст. осіла на Поділлі, де придбала значні земельні маєтки. У XVIII—XIX ст. представники цієї сім'ї обіймали різні земські та військові посади⁴; 2) його служба в російській армії, перебування в офіцерському корпусі; 3) захоплення ідеями народництва, що змушувало його до 1917 р. пристосовувати свої погляди до конкретної політичної ситуації. Такої ж тактики дотримувався, за свідченням самого Липинського, Б. Хмельницький⁵.

Ще на початку XX ст., коли Липинський у своїх статтях і промовах закликав польську правобережну шляхту брати участь в українському русі, він у листі до С. Єфремова від 9 квітня 1913 р. з гіркотою писав: «...Я переконався безліч разів, [що] українське громадянство нашого руху не розуміє і в ньому не орієнтується, а то в результаті виходить на користь вшеполяків (прихильників історичної

¹ Bilas Lew. The Intellectual Development of V. Lypynski. His world View and Political Activity before World War I // Harvard Ukrainian Studies. — 1985. — Vol. IX. — N 3—4. — P. 264—269.

² Pelenski Yaroslav. Introduction // Ibid. — P. 239; Lypynskiy and the Problem of the Elite // Ibid. — P. 327—328.

³ Pyziur E. Lypynskiy's Idea of Nation // Ibid. — P. 305.

⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 388, арк. 25.

⁵ Липинський В. Україна нє переломі. 1657—1659. — Відень, 1920. — С. 24.

Польщі.— В. П.), котрі використовують наше відокремлення (говорю про українців — римо-католиків) і при допомозі всяких засобів старються наш гурток попросту винищити»⁶.

Дійсно, Липинський знаходився немов між двох вогнів. З одного боку, щоб добитися від польської шляхти підтримки ідей української державності, він запевняв її в можливості очолити український рух, зайняти в ньому панівне становище і тим самим зберегти свої привілеї як землевласників, в що, правда, вірив і сам. З іншого, — він не міг розкривати свої справжні погляди керівникам українського руху, які дотримувалися народницьких позицій і ідей Липинського не розуміли, як він сам зазначав, навіть в їх демократичній обгортці. Ще в 1907 р. у листі до Б. Грінченка вчений писав, що добре розуміє «грунт, на якому і могли вирости поодинокі прояви українських симпатій»⁷ з боку польської шляхти. Саме необхідністю пробудження симпатій поляків до України Липинський пояснював Єфремову, Грінченку, Грушевському та іншим діячам українського руху написання своїх праць та виступів польською мовою, в яких він відстоював позиції польських землевласників, хоча й сам, на нашу думку, стояв на цих позиціях, щоправда, українського монархізму.

Розкрити свої справжні наміри для Липинського в цих обставинах означало відразу відокремити себе від українського руху. Тому в листі до М. Грушевського від 18 липня 1908 р., повідомляючи про запланований у серпні того ж року в Умані свій виступ на тему «Участь шляхти уманської в житті народу українського» перед представниками з'їзду польських поміщиків, В. Липинський роз'яснював: «Через свого дядька, теж поміщика, який має багато знайомих і деякі впливи, я запропонував відчит про українство і відносини до нього польсько-української шляхти. Очевидно, виступатиму там не як один з представників (взагалі) інтелігенції, а як представник тої групи людей, що, належачи походженням своїм до спольщеного шляхетсько-українського суспільства, вважає себе українцем»⁸.

Другий фактор — військова служба Липинського. Більшість польських шляхтичів, які мешкали на Правобережній Україні, що входила до складу Російської імперії, як і представники дворянства інших національностей, вважали своїм обов'язком служіння у війську. Армійські традиції дворянства, оточення російського офіцера (Липинський служив у драгунському кавалерійському Катеринославсько-Новотроїцькому полку) не могли не позначитися на формуванні його світогляду. Щодо цього становлять певний інтерес роздуми генерала А. Денікіна про світоглядні основи офіцерського корпусу російської армії. У книзі «Очерки русской смуты» він писав, що після 1905 р. в середовищі офіцера «містичне обожнювання монарха почало поступово згасати. Серед молодшого генералітету і офіцера з'являлося дедалі більше людей, які вмели відрізнити ідею монархізму від особистостей, щастя батьківщини — від форми правління. Серед широких кіл офіцера були аналіз, критика, іноді суворе відчуження»⁹.

Аналізуючи станова диференціацію, що існувала в офіцерському корпусі, Денікін звертав увагу на таку деталь: з другої половини XIX ст., після запровадження загальної військової служби, зумовленого скороченням офіцерського корпусу внаслідок воєн, військові училища відкрили свої двері для різночинців і вихідців з простого народу. Це наблизило офіцерський корпус до «середньої» маси російської інтелігенції і демократів. Зовсім інша ситуація виникла в гвардії і ка-

⁶ Центральна наукова бібліотека АН України, відділ рукописів, ф. 317, спр. 699, арк. 2.

⁷ Там же, ф. 3, спр. 38486, арк. 3.

⁸ ЦДІА України в Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 604, арк. 8.

⁹ Деникин А. И. Очерки русской смуты // Вопр. истории.— 1990.— № 3.— С. 125.

валерії, які комплектувалися лише за рахунок дворян. «Ці офіцери,— писав А. Денікін,— за рідкими винятками були монархістами par excellence (переважно) і пронесли свою ідею непорушно через усі перевороти, випробування, революції, боротьбу, падіння, більшовизм і добровольчество. Іноді приховано, іноді явно. Я не бажаю [їх] ні піднімати, ні ганьбити. Вони — тільки члени своєї касты, свого класу, розділяють з ним його пороки і достоїнства... Офіцеровство билося і гинуло з високою мужністю. Але поряд з доблестю, рицарством у більшості своїй у військовому і цивільному житті воно зберігало кастову нетерпимість, архаїчну класову відчуженість і глибокий консерватизм — іноді з ознаками державності, частіше ж з сильним ухилом у бік реакції»¹⁰.

І, нарешті, існували ідеї так званого «кодексу честі» дворянина, який зобов'язував кожного представника цього стану вважати своїм найпершим обов'язком службу державі, щоб виправдати своє існування і не зганьбити пам'ять предків.

Таким чином, «демократичний період» у діяльності Липинського був своєрідним компромісом, оскільки вже з юнацьких літ він дотримувався консервативних позицій, втілював у життя ідеї, які пізніше, в еміграції, виклав у своїх фундаментальних історичних й політологічних працях.

Не погоджуючись з концепціями істориків-народників, які всупереч задумам Б. Хмельницького пов'язували майбутнє України з романтичним низовим Запоріжжям, гайдамацьким руйнівством та антидержавним, анархічним бунтарством, Липинський вважав основним завданням Української держави подолання ідейного хаосу в політиці, налагодження дисципліни, тобто усунення тих факторів, які перешкодили свого часу створити таку реальну Українську державу. «Ми знаємо,— писав він,— що недостача ідеї державної і самопоїдання анархічної провідної верстви погубили Київську і Галицьку Русь, Русь Литовську, Козаччину Українську, врешті, сучасну українську інтелігенцію. І хочая всією душею держави української, ми хочемо це каліцтво наше вилічити»¹¹⁻¹². Свої плани щодо здобуття державної незалежності України Липинський пов'язував з втіленням у життя принципу спадкової монархії.

Необхідною умовою встановлення гетьманської влади Липинський вважав формування в Україні конституційних монархічних інститутів, досягнення взаєморозуміння українців з росіянами та представниками інших національних меншостей, що проживали на її території. Політична концепція вченого, яка започаткувала новий, консервативний напрям в українській політології, включала державницькі монархістські погляди разом із засадами християнства, етики і консервативної ідеї. Спираючись на власну диференціацію типів державного будівництва, різницю між націоналізмом «творчим і руйнуючим», між націями «поневолежими і недержавними», Липинський у своїй концепції української монархії обґрунтував п'ять її основних підвалин: 1) аристократія; 2) класократія; 3) територіальний патріотизм; 4) український консерватизм; 5) релігійна етика.

Майбутня Українська держава, за Липинським, це — незалежна монархія з обов'язковою передачею успадкованої гетьманської влади. Гетьман є своєрідним «національним прапором», найвищим символом держави. Його влада опирається на традиції, започатковані ще Б. Хмельницьким. Навколо гетьмана об'єднується вся Україна, і це дає можливість співпрацювати в ім'я добробуту держави різним політичним угрупованням. «При монархії,— зазначив учений,— найвище місце репрезентації держави зайняте раз і назавжди гетьманом.

¹⁰ Там же.— С. 127.

¹¹⁻¹² ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 266, арк. 97.

Ніхто з монархістів на це найвище місце претендувати не може. Тому кожен скеровує свою увагу..., щоб вище місце здобути своїм найкращим виконанням покладених на нього обов'язків»¹³.

Без гетьманату, здатного примирити конфліктуючі політичні угруповання в Україні, кожне з яких вважає, що його позиція єдино правильна, ці останні, на думку Липинського, «будуть боротися за владу і паплюжити одне одного, як це завжди бувало». Всім іншим має керувати національна аристократія, під якою вчений розумів кращих людей нації, незважаючи на їх стан (це можуть бути представники робітників, селянства, шляхти, інтелігенції тощо),— «найкращих на підставі факту, що вони стоять на чолі організаційних (політичних, культурних, економічних) установ нації, що їм належить влада і що нема серед кандидатів до влади інших активних груп нації такої, яка була б від них краща та сильніша і тому могла сю пануючу аристократію усунути. Се активно правляча й організуюча меншість в нації»¹⁴.

У середовищі аристократії можливі і навіть потрібні певні угруповання, різні думки, ідеї, передача фактичної влади з одних рук в інші. В цьому полягає запорука прогресу держави. Але над усім тим має возвеличуватись і бути недоторканою влада дідичного гетьмана. Виговський, що мав бути лише регентом за гетьманування Юрія Хмельницького, першим порушив заповіт великого Богдана про недоторканність дідичної монархії. Він зажадав булави і тим спричинив появу першої глибокої тріщини в збудованому державному фундаменті, викликавши чвари в середовищі козацької старшини, які не вщухали аж до втрати Україною незалежності і фактично стали головним внутрішнім чинником загибелі Української козацької держави.

Отже, основним фактором українського державного будівництва Липинський вважав встановлення правової монархії у традиційній формі гетьманату. Вона, на думку вченого, докорінно відрізнялася від московської монархії, яка ще з часів Івана Грозного опиралася на необмежену владу царя і терор, а також від польської монархії, де король завжди був маріонеткою шляхти. Така організація державної влади ніколи не дасть можливості першому-ліпшому народному отаманові, як це неодноразово було в історії України, звести нанівець всі еволюційні і революційні завоювання народу.

Звинувачуючи своїх противників із соціалістичного та націоналістичного табору у виробленні українських копій московського соціалізму і польського націоналізму, Липинський застерігав їх: «Коли б у нас вже була готова українська будівля, то ця купка цегли, що осталася по її революційнім зруйнуванні, теж могла б зватись Україною. Але ж ми маємо тільки фундаменти, порослі в століттях лихоліття диким порожнім степом... Будова, коли це має бути дійсно будова (а не підкопи комусь на злість), мусить починатись від фундаментів, і в ній всі часті мусять бути допасовані до себе. Не можна на візантійських фундаментах будувати готиків або заготовляти республікансько-демократичний дах для дому, який не має ще монархічних стін»¹⁵.

У «Листах до братів-хліборобів» Липинський визначав три основні методи організації державного будівництва на Україні для розв'язання його проблем, що існують у новітню добу: 1) демократія з республікою; 2) охлократія з диктатурою; 3) класократія з правовою («законом обмеженою і законом обмежуючою») монархією. Аналізу

¹³ Липинський В. Лист до Я. С.— члена «Ініціативного гуртка українського селянсько-хліборобського союзу» від 16 лютого 1924 р. // Поступ (Львів).— 1927.— Річник 1.— С. 137.

¹⁴ Липинський В. Листи до братів-хліборобів.— Відень, 1926.— С. 129.

¹⁵ Липинський В. Задання українського студентства // Студентський вісник (Прага).— 1926.— Ч. 2.— С. 7.

цих методів, визначенню можливості застосування їх у реальних умовах України й присвячені «Листи» Липинського.

Вчений вважав, що лише третя із зазначених вище форм організації суспільного життя є придатною для України, вказуючи на негативні сторони двох перших. Зокрема, аналізуючи переваги демократичної республіки, він називав вибори до демократичних парламентів політичною бутафорією, коли долю країни вирішує кількість голосів виборців. «Не демократ я тому,— зазначав учений у вступі до праці «Релігія і церква в історії України»,— що не визнаю за народом нічим не обмежених, самодержавних, суверенних прав так само, як не визнаю і нічим не обмеженої, самодержавної монархістичної влади... І не вірю в те, щоб правда і добро ішли від розпалених агітаторами хвилевих пристрастей випадкової арифметичної більшості, а, навпаки, вірю в досвід історії людства, який вчить, що всі громадські цінності були завжди створені уміючою панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю»¹⁶.

Обгрунтовуючи неможливість побудови демократичного суспільства в Україні без попереднього монархічного правління, Липинський посилався на досвід американської демократії. Так, на думку вченого, в США яскраво не проявляються негативні риси демократичного республіканського ладу тому, що правлячі кола спираються на стару монархічну консервативну традицію, і відсутність монархії вони компенсують за рахунок зміцнення політичної влади президента.

Під охлократією Липинський розумів такий суспільно-політичний лад, в якому необмежено панує одна соціальна верства (царська бюрократія, комуністична партія, фашистська партія, пілсудчики тощо), що об'єднує різнокласові елементи. Охлократичний лад, який тримається на насильстві й примусі, на думку вченого, є недовговічним.

І, нарешті, класократія, тобто, за Липинським, такий суспільно-політичний лад, де активна меншість — аристократія — приходить до керівництва шляхом вибору кращих представників різних станів і класів, з яких складається суспільство. Він виділяв такі класи: хліборобський (поміщики, селяни, сільські робітники); промисловий (власники фабрик, інженери, робітники); фінансовий і купецький (всі ті, хто живе не за рахунок виробництва певних видів продукції, а за рахунок обміну продуктами); комунікаційний (залізничники, шофери, поштарі, телеграфісти тощо); інтелігенція, яка має здійснювати ідеологічні функції (духовенство, вчителі, письменники, журналісти, адвокати, лікарі та ін.). Стани: організатори і організовані; перші — активна меншість, другі — пасивна більшість. У хліборобів — це поміщики і селяни, у промисловців — власники і робітники. Функції активної меншості — виборної аристократії — обмежуються монархом. Влада монарха, у свою чергу, обмежується законами, які приймають представники різних класів у законодавчих установах. Аристократія, за Липинським, — це чинник динамічний, який самовідтворюється і виправдовує своє право на існування, постійно залучаючи до правлячої еліти нових представників різних класів і груп.

Вузловими пунктами своєї політичної програми вчений називав поняття територіального патріотизму української нації і українського консерватизму, які, на його думку, здатні подолати внутрішні органічні слабкості українства. Українську націю можна найкраще об'єднати на ґрунті територіального патріотизму, тобто пробудження почуття солідарності і єдності всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, класової приналежності, віросповідання, соціально-культурного рівня. Україна має

¹⁶ Липинський В. Релігія і церква в історії України.— Філадельфія, 1925.— С. 8.

стати батьківщиною для всіх її громадян — росіян, поляків, євреїв, вірмен та ін. Почуття любові до рідного краю — української землі, яка годує всіх її мешканців, як до органічної цілості, вважав Липинський, є необхідною і єдиною можливістю того найтіснішого у світі зв'язку людей, що називається нацією.

Заклик до соціально-класової чи національної нетерпимості, протиставлення українців іншим мешканцям України, на думку Липинського, призведуть до взаємної ненависті і, зрештою, впадуть божою карою на самих українців, «нищачи будь-які державницькі творення і намагання українського народу».

Тому Липинський пов'язував аристократію не стільки з корінною національністю, скільки з українською державністю. Територіальний чинник відіграє в аристократії значно більшу роль, ніж національний. З цього державного чинника виводив Липинський і поняття патріотизму, визначаючи його як «свідомість своєї території, любов до своєї землі, до всіх без винятку її мешканців»¹⁷. Він засуджував націоналізм, в основу якого покладено свідомість громади, а не території, почуття спільності людей однієї віри і одного стану, хоча й з різних територій, і ненависті до людей чужої віри і чужого стану на будь-яких територіях¹⁸. Липинський зауважував, що відсутність територіального патріотизму навіть серед чужонаціональних елементів, що населяють Україну, завжди відігравала деструктивну роль в утворенні української державності. «Україна завжди була гніздом, яке постачало фанатиків екстериторіальної віросповідності і становості. Патріотів українських і українського патріотизму історія наша, за винятком одиниць і епізодів, не знає»¹⁹.

Липинський неодноразово наголошував, що основною умовою для створення української державності він вважає єдність — релігійну, регіональну, політичну, національну, організаційну. В листах до адвоката та політичного діяча О. Назарука вчений знову повертався до цієї теми: «Майте, врешті, на увазі, що підкреслювання галичансько-наддніпряньського антагонізму абсолютно перешкоджає нашій ідеології», «справу української державності завжди губила відсутність єдності між українцями», «регіоналізм теоретично не шкідливий, але практично вносить ще більший хаос в життя нашої землі, тому його треба поборювати», «об'єднання українських земель мусить бути провідною ідеєю, шукайте по-справжньому освічених людей», «українці є всі мешканці України»²⁰. Водночас Липинський застерігав, що для українського руху можуть стати фатальними гасла демократії і «громадянського суспільства»²¹, оскільки вони спричинять штучне витворення демократії за зразком інших країн, а «політична культура одної нації не може бути механічно перейнята нацією іншою»²².

Втілення в життя ідеї державного творення України вчений пов'язував з утвердженням консерватизму. Кожна реальна нація, вважав Липинський, повинна бути соціально диференційована і охоплювати як прогресивні, так і консервативні елементи й мати опозицію. Ті, що хотіли ототожнити українство лише з «народними масами» або «громадянським народним суспільством», не враховували, що Українська держава ніколи не відродиться, якщо консервативні, тобто найбільш освічені і генетично найбільш здатні до державної роботи, верхні соціальні шари громадянства перейдуть у російський або польський табір.

¹⁷ Липинський В. Листи до братів-хліборобів.— С. 375.

¹⁸ Там же.— С. 376.

¹⁹ Там же.

²⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 266, арк. 67—90.

²¹ Там же, арк. 90.

²² Липинський В. Листи до братів-хліборобів.— С. 355.

Слабкість національного відродження на Україні зумовлювала-ся, на думку вченого, не стільки недостатньою освіченістю, культурним рівнем і свідомістю мас, скільки кволістю соціально-політичних та інтелектуальних верхів українства. Імпульси до державної творчості на слов'янському ґрунті, вважав Липинський, завжди давали чужі расові елементи. Основи Русі заклали напівкочові добувники — варяги. Завдяки їм почалася організація держави, що спиралася на князівські дружини. Козацька Україна завдячує своєму початкові активним елементам, які прибували з Польщі та Литви. Асимілюючись з українцями, вони започатковували український консерватизм, саме поняття «Україна», «маючи з кров'ю предків одідичений інстинктовий нахил до творення своєї влади і держави».

Такими будівничими, які об'єднували навколо себе місцеві українські сили, Липинський називав представників польської українізованої шляхти — Б. Хмельницького, П. Конашевича-Сагайдачного, Ст. Кричевського, І. Богуна, Ю. Немирича, І. Виговського, І. Мазепу-Колединського, П. Орлика, Калнишевського та ін. «Нація українська була б лиш тоді, коли громадські національні аспірації реалізувались в той спосіб, що їх приймали за свої ті люде, які хотіли і могли завоювати собі на українській землі політичну владу і сотворити державу»²³.

З огляду на це вчений вважав за необхідне відродження українського консерватизму, відсутність якого завжди спричиняла невдачу всіх державних творень і визвольних прагнень. Консерватизм, за Липинським, — це утвердження всередині українського громадянства організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, здатних у майбутньому стати носіями української державної влади, приборкувати і спрямовувати в потрібне русло різних бунтарів. На думку вченого, обов'язковою передумовою успішної побудови незалежної і міцної Української держави має бути поворот до українства традиційних консервативних соціальних шарів, які до 1917 р. дотримувалися російської або польської національно-культурної чи політико-державної орієнтації: «Шлях до реальної, а не тільки літературної, шлях до повної, а не односторонньої української нації веде через відродження українського консерватизму. Зміцнююча консерватизм монархічна форма організації і поповнення ріденьких старих консервативних рядів свіжими силами з-поміж українства — це основа цього відродження»²⁴. Народи, що не вміють відтворити власних «панів», тобто власної провідної верстви, змушені навіки коритися панам чужим.

Особливу увагу приділяв учений ролі релігії і церкви, вважаючи їх найвищим критерієм оцінки історичного процесу, навіть вищим за державу. Людина, за Липинським, — не член держави, а передусім самостійна і самоцільна вартість. Вище інтересів держави і нації вчений ставив засади етики й моралі, які завжди освячувала церква. Релігійний аспект політичної доктрини Липинського висвітлений у його праці «Релігія і церква в історії України», написаній у формі катехісису. Липинський розглядав релігію як ідею, що може примирити українство, спрямувати його діяльність на зміцнення, а не на руйнування держави. Всі релігії і християнські організації в майбутній Українській державі мають бути рівноправними. В листі до О. Назарука від 30 грудня 1927 р. Липинський застерігав його від надмірної прихильності до римського католицизму: «Треба не забувати, що у нас є три традиційні, історично вироблені християнські релігії. Бачити єдиний порятунок у нас, на візантійським ґрунті, лише в римським католицизмі — це значить якнайбільше цьому католицизмові

²³ Там же.— С. 387—388.

²⁴ Там же.— С. 444.

шкодити. І ви не слушно в своїй статті ганьбите «візантинізм». Це культура інша, ніж західна, але це культура, причім найкраще до нашого дикого самостійного ґрунту пристосована. Це треба знати, щоб зрозуміти відносини у греко-католицькій церкві, про які Ви пишете. Корінь цих відносин у тому, що у нас нема справи, на яку кожна церква могла б спертися, й нема сурогату держави — зорганізованої світської сили, про яку церква могла би сказати: люде, робіть так, як оце»²⁵. Оскільки будь-які потрясіння на релігійному ґрунті можуть бути особливо небезпечними для майбутньої української державної будови, вчений вважав за необхідне надати рівні права всім релігіям. Монархізм впливає з класократії, класократія — з християнського погляду на світ, і все це органічно сполучається між собою — у цьому полягає суть політичної доктрини В. Липинського.

Вчений по праву є основоположником державницького напрямку в українській історіографії і консервативного напрямку в українській політології. Ряд теоретичних положень його політичної доктрини — ідея територіального патріотизму, поєднання і примирення східних і західних впливів в українській нації, релігії і культурі — вже нині в Україні втілюються у життя. Спадщина В. Липинського потребує ґрунтовного вивчення і теоретичної розробки як для осмислення подій, що відбуваються в Україні і навколо неї, так і для ознайомлення українського читача з ідеями і концепціями цього оригінального мислителя.

²⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 266, арк. 73.

З історії релігії та церкви

О. І. Уткін (Київ)

Релігійні центри та організації української діаспори в країнах Заходу

Українські етнічні групи за кордоном мають свої релігійні центри та організації, які стали своєрідним відгалуженням своїх ідейних попередників, що існували у різні періоди на Україні. Відбиваючи інтереси певних груп та прошарків суспільства, вони впливали насамперед на патріотичні почуття та емоції, деякі світоглядні уявлення, культурно-побутові та обрядні норми. Реалізовані церквою на рівні буденних уявлень та поглядів завдання політичної ідеології розкривають типові установки суспільної психології, існуючі традиції релігійності та національних звичаїв українців. Особливо помітним є етнічне забарвлення релігії на побутовому рівні. Вона справляла і справляє вплив і на церковні організації, що діють в національних рамках.

Проповідь релігійно-етнічної замкнутості, формування певного стереотипу українця, який виплекав у собі ідеологічну та психологічну стійкість, — характерні явища в діяльності українських національних церков — Української католицької церкви (УКЦ) та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Цими питаннями, різними богословськими проблемами, підготовкою кадрів для церкви займалися греко-католицькі і автокефальні дослідницькі релігійні центри та духовні навчальні заклади — Український католицький університет